

Staten tok krigs- barnas penger

Rundt 9.000 «tyskerunger» fikk aldri erstatning

Rundt 9.000 norske krigsbarn med tysk far fikk aldri erstatning for lidelsene de ble påført under og rett etter krigen. Det sørget den norske stat for.

■ LILY KALVØ, NTB

7. august 1959 inngikk Norge avtalen med Forbundsrepublikken Tyskland om kompensasjon til norske statsborgere som ble rammet under krigen. Norge fikk utbetalt et beløp i tyske mark som den gang tilsvarte 102 millioner kroner.

DRAGKAMP

Etter en lang politisk dragkamp, som utspant seg i og utenfor Utenriksdepartementet, ble det klart at Norge skulle få sjøkradrett over pengene. Dermed ble fordelingen av pengene et politisk spørsmål, og ikke et juridisk. En rekke grupper, deriblant krigsfangene og motstandsfolk, konkurrerte heftig om midlene.

I etterkrigs-Norge kom det ikke på tale å gi erstatning til 9.000 «tyskerunger». Denne gruppen var heller ikke sterk nok til å kreve erstatning. Tyskland vedtok loven «Bundesentschädigungsgesetz» i 1953. Åtte år etter krigens slutt tok den tyske stat et oppgjør med krigen. Loven var dessuten et springbrett for forhandlingene med åtte europeiske land, deriblant Norge.

I 1956 ble den tyske loven omarbeidet. Som et ledd i dette ble også barn og enker etter tyske soldater erklært som krigsofre.

— Det er ikke tvil om at loven med dette åpnet klart for å gi økonomisk oppreisning til krigsbarn med tysk far. Nettopp denne presisering var en viktig grunn til at loven ble revidert, sier Wolfgang Hans Eminger ved Tysklands ambassade i Oslo.

Norge forhandlet fram en fellesavtale med Tyskland i årene 1955-1959, mens Halvard Lange var utenriksminister. Forhandlingene ble ledet av byråsjef Asbjørn Størdahl i UD, og avtalen ble undertegnet i august 1959.

Erstatningssummen ble utbetalt i to omganger, og pengene havnet rett i statskassen. Krigsfanger var klart definert som en gruppe som var berettiget til erstatning. Ifølge Sosialdepartementet fikk om lag 9.000 krigsfanger erstatning. Krigsbarna ble overhodet ikke berørt i den norske delen av avtalen.

STØTT UT I KULDEN

Om lag 9.000 små krigsbarn ble igjen etter at de tyske soldatene hadde forlatt landet. Mange av dem møtte en uverdig skjebne i barnehjem. Andre ble adoptert bort her i landet eller skipet vekk til andre land.

Generalsekretær Ola Ødegaard i Landsforeningen Rettferd for Tapere mener at det er på tide at samfunnet tar krigsbarna inn i varmen igjen.

— Det er en skam for vår nasjon at vi ennå kan se spor av bitterhet og hevn, sier Ødegaard.

Landsforeningen har sendt 107 søknader fra krigsbarn om billighetserstatning til Justisdepartementet. Alle er ofre for en konflikt de selv ikke var en del av.

— Fellesskjebnen deres er at de ble sendt fra det ene barnehjemmet til det andre — for så å havne på spesialskoler for åndssvake barn. Terskeln for å bli sendt dit var ekstremt lav. Det holdt å være «tyskerunge», sier Ødegaard.

Milorg-lederen Jens Christian Hauge fikk lov til å forandre avtaleteksten om krigsskadeerstatningen fra Tyskland til Norge. Etter å ha kontaktet partifellen Halvard Lange personlig, fikk han utlevert de fortrolige forhandlingsdokumentene fra UD. (Arkivfoto: NTB Pluss)

Endret på fortrolige UD-dokumenter Jens Christian Hauge grep personlig inn

■ LILY KALVØ, NTB

Ap-veteranen og motstandsmannen Jens Christian Hauge grep personlig inn i krigs-erstatningsforhandlingene i 1959. Advokat Hauge fikk lov til å både lese og forandre teksten i strengt fortrolige avtaledokumenter som Stortinget senere skulle ta stilling til.

GIKK TIL TOPPS

Hauge, som den gang var advokat i privatrett, gikk helt til topps for å få det slik han ville. Etter å ha kontaktet daværende utenriksminister Halvard Lange personlig, fikk Hauge adgang til å se de strengt fortrolige dokumentene. Han fikk også lov til å skrive om flere avsnitt i dokumentene som Stortinget senere skulle ta stilling til i forbindelse med fordelingen av krigsskadeoppgjøret fra Tyskland. Det viser et notat som daværende byråsjef Bredo Stabell skrev i 1959.

RETTET TEKSTEN

I notatet går det fram at advokat Hauge den 3. november 1959 ringte til Rettsavdelingen i Utenriksdepartementet og ba om å få utle-

vert de fortrolige dokumentene:

«Jeg svarte at det var vanskelig for oss å sende fra oss utkastet, som var et fortrolig dokument,» skriver Stabell i notatet.

Men etter å ha konferert med utenriksminister Lange, som var både partifelle og personlig venn med Hauge, måtte byråsjefen finne seg i å utlevere dokumentet:

«Utenriksministeren var enig i at vi måtte la Hauge få se utkastet og at jeg skulle innarbeide noen få linjer om de spørsmål som interesserte Hauge og hans venner.»

Byråsjefen reagerte sterkt på at Hauge gjennom sine politiske kontakter og nære venner kunne få adgang til å overprøve departementsrådene.

ADVOKATSTRID

Striden om krigsskadeoppgjøret gjaldt formuleringene i avtaleteksten om hvilke grupperinger som skulle være berettiget til oppreisning. I en artikkelserie i Aftenposten i 1959 gikk advokat Trygve Wyller kraftig ut mot avtaleteksten — som han mente ikke stadfestet motstandskjempernes rettigheter til oppreisning.

Artikkelserien fikk Milorg-lederen Jens Christian Hauge til å se rødt. «Som du vet har advokat Trygve Wyller provosert advokat Sven Arntsen, professor Andenæs og meg ganske sterkt til å uttale oss om prinsipielle sider av avtalen med Tyskland om erstatning. Vi mener Wyller trekker for vidtgående slutninger om en noe uklar avtaletekst. Vi håpet at proposisjonen ville gi slike opplysninger at Wyllers kritikk dermed ville bli ugdylig. Om vi igjen blir provosert, ville vi gjerne kunne si at vi synes at proposisjonen er fyllestgjørende,» skrev Hauge i et brev adressert «Kjære Halvard» til utenriksministeren den 9. november 1959.

«Advokat Hauge gjorde det klart at han, for sitt vedkommende, ikke fant det mulig uten videre å avfeie de betenkeligheter som var gjort gjeldende av advokat Wyller,» står det videre i notatet som byråsjef Bredo Stabell sørget for å lage.

NTB har i flere dager via telefaks, telefon og brev forsøkt å få en kommentar fra Jens Christian Hauge, uten å få svar. Hauge velger atter en gang å holde kortene tett for brystet.

Generalsekretær Ola Ødegaard i Landsforeningen Rettferd for Tapere. (Foto: Arne Ove Bergo)

K R I G E N

Stemplet som evneveik

«Berit» ble frarøvet barndommen

■ LILY KALVØ, NTB

LEVANGER: Tyskerungen «Berit» ble tvangsbortført som niåring og sperret inne blant evneveike og psykisk syke barn for resten av barndommen.

– Jeg ble livredd den fremmede damen som sto på dørterskelen for å hente meg. Jeg ante jo ikke hvorfor jeg måtte reise bort, forteller «Berit» om den skjebnesvangre høstdagen i 1951.

«Berit» må være anonym av hensyn til familien. Det er mer enn en mannsalder siden freden senket seg over det norske samfunnet, men skammen har dype røtter. Likevel vil hun fortelle sin historie om hvordan tyskerunger ble behandlet. Sammen med NTB tar hun den tunge veien tilbake til Røstad offentlige skole for evneveike i Levanger, en fredelig bygd åtte mil nord for Trondheim.

VONDE MINNER

«Berit» har fortrent svarte barndomsminner i alle år ved å holde seg langt unna Røstad skole. I bilen, ved avkjøringen til Levanger, klarer hun ikke lenger å stagge minnene. Forti år er med ett visket bort. «Berit» opplever barndommens mareritt på nytt.

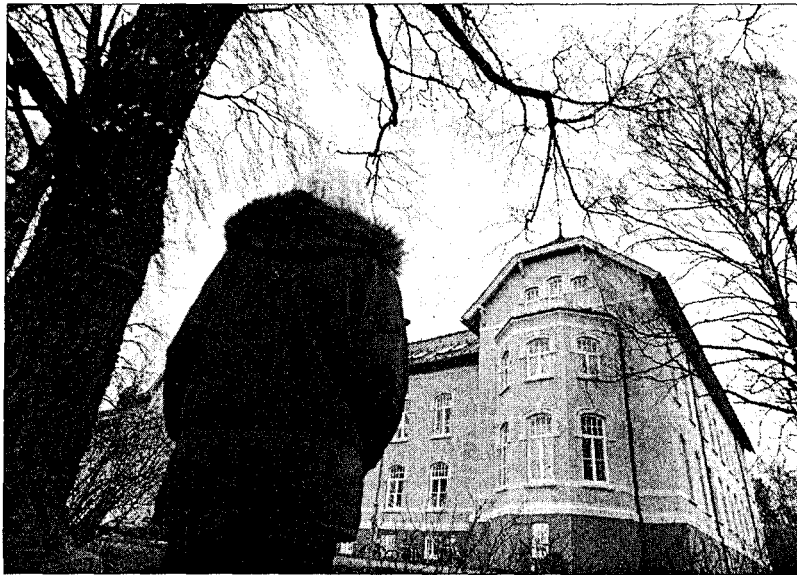
«Berit» skjønte aldri hvorfor hun var blant Røstad-elevne. Jenta fikk aldri noen forklaring på hvorfor hun havnet blant andssyke og psykisk syke barn på en lukket institusjon. Hun fikk heller ikke vite at både moren og faren hennes var i live. Og slett ikke at faren var en tysk soldat.

Sju år senere, da hun endelig fikk vite det, var hun lettet. Hun skjønte ikke umiddelbart at hun var født i skam fordi moren brøt to av de viktigste moralbegrepene i samfunnet på den tiden: Å føde barn utenfor ekteskapet som resultat av et seksuelt forhold med fienden.

LESTE, TELTE OG REGNET

Som åtteåring kunne «Berit» lese, telle til 100 og regne tallverdier opp til tjue. Pluss og minus. Hun visste også godt forskjellen på en tiøring, en femtiøring og en krone. Dette går klart fram av dokumentene fra Statsarkivet i Trondheim som NTB har fått lese.

Likevel ble den lille jentungen stemplet som evneveik og revet bort

«Berit» sliter ennå med vonde barndomsminner fra tiden i Røstad offentlig skole for evneveike i Levanger. Hun ble tvangsendt dit som niåring. (Foto: Gorm Kallestad, NTB Pluss)

fra barnehjemmet i Trondheim. På Røstad skole var de faglige utfordringene små; siden undervisningen var lagt opp over en list for evneveike unger.

Men etter arkivmaterialet å domme, må noen ha visst at jentungen ikke hørte hjemme der. Det mener Trondheim-legen Ingard Løge.

– Det finnes ikke tvil om at «Berit» er normalt utrustet. Det var med andre ord opplagt galt å plassere henne på skole for tilbakestående barn, skriver Løge i sin rapport. «Berit» oppsøkte legen fordi hun har slitt med invaliderende ryggplager i hele sitt voksne liv, uten at noen har klart å finne ut hva plagene skyldes. Etter hvert oppsto det et tillitsforhold mellom pasienten og legen – og kvinnen lettet endelig på hemmelighetene hun hadde båret på i mer enn førti år.

LÅST INNE

– Vi måtte legge oss klokka sju om

kvelden, og da ble også klærne våre låst inne i et skap. Ei borte ble satt på rommet for døra ble låst. Hvis vi var dotrengte, måtte vi sette oss på bøtta fordi vi ikke kom oss ut til døen ute i gangen. Jeg forsøkte alltid å holde meg, forteller «Berit» lavmælt.

Det er sparsomt med lyse minner fra oppholdet på Røstad, som varte i hele sju år.

«Berit» mener selv at ryggskaden hun har slitt med helt siden barndommen, skyldes at hun var sjenert som 13-åring.

– Jeg forsøkte å gå fram mot dusjen med et håndkle rundt midjen. Pleiemora så det og ble rasende.

– For noe tull, skrek hun og rev håndkleet av meg for hun dyttet meg hardt. Før jeg visste ordet av det lå jeg på badegulvet. Jeg slo meg både gul og blå, sier «Berit».

SEIER

Først trettifem år senere ble «Berit» sterk nok til å gå ned i kjelleren og hente opp kreftene som skulle til for

å kreve oppreisning fra samfunnet. Hun begynte å lete i fortiden sin og hente inn arkivmateriale fra både Statsarkivet i Trondheim og Riksarkivet i Oslo.

I løpet av 10 år ble «Berit» sendt på tre ulike institusjoner for evneveike i Trøndelag. Den skriftlige begrunnelsen for å holde henne innesperret var at hun «neppe» var i stand til å klare seg selv ute i samfunnet. «Berit» har bevist det motsatte.

Etter at hun fikk friheten tilbake i tjuetårs alderen, ble hun yrkesaktiv. Hun giftet seg og hun ble mor.

«Berit» krevde 250.000 kroner i erstatning fra Staten. I august i fjor ble hun tilkjent 150.000 kroner for en tapt barndom.

– Det gjorde ubeskrivelig godt å se teksten svart på hvitt, å lese at samfunnet tok feil den gangen. Men jeg kan aldri klare å glemme, sier «Berit».

Blant mødrene er det uforholdsmessig mange svakt begavede, og også en del asosiale psykoper – delvis endog like fram sinnssyke. Det er en risiko for at dette arvelige anlegget skal gi utslag hos avkommet.

Uttalelse fra overlege Ødegård ved Gaustad asyl om mødrene til tyskerbarn

– Hva arvestoffet angår, må en i tilfelle anta at den lettfedrige mors kromosomer er de minst heldige i blandingen. Disse mødrene vil med full rett betraktes, og bli betraktet, som utskudd. De vil alltid være mindre egnet til å beskytte barn, omgi det med kjærlighet og prege dets utvikling, enn kvinner flest.

Kilde: Krigsbarninnstillingen

– Folk flest syns å legge stor vekt på den påstand at det tyske arvestoff er så dominerende at disse barna vil komme til å representere et lite ønskelig marsjerende og kommanderende innslag i folket, flest mulig må sendes til Tyskland.

Kilde: Krigsbarninnstillingen

– Ved fredsslutningen bør det i det minste bestemmes at alle tyskerbarn skal sendes til Tyskland.

Overlege Johan Scharffenberg i Arbeiderbladet 25. august 1945

– Når barna får kjennskap til at faren er tysker, vil det være en mulighet for at de kommer til å betrakte Tyskland som sitt annet fedreland, med den følge at de vil kunne bli et lett bytte for eventuell propaganda fra tysk side og fra visse hold i Norge. Resultatet vil bli at barna for en stor del vil bli en latent «femte Kolonne» som under visse vilkår vil kunne skape komplikasjoner på mange måter.

Krigsbarnskomiteens uttalelse

– For de barn som blir i Norge blir det da å treffe til tak for en hensiktsmessig oppdragelse. Det må være et ledende prinsipp at barna bevisst og systematisk ledes bort fra sin fortid. For at det skal holdes oppsikt med dem må det selvsagt føres registre, men disse bør være hemmelige innen den institusjonen som skal holde oppsikt.

(Krigsbarnskomiteens uttalelse)

– Må fram i samfunnsdebatten

Willoch har bedt om arkiv-kartlegging

■ LILY KALVØ, NTB

– Overgrepene mot krigsbarnå er en del av vår historie som vi ikke bør feie under teppet. Samfunnet bør ta ansvar og gi oppreisning og erstatning til ofrene, sier fylkesmannen i Oslo og Akershus, Kåre Willoch.

KARTLEGGING

– Jeg var klar over at det skjedde overgrep mot barn i etterkrigstiden, men jeg var ikke klar over det enorme omfanget eller hvor grove overgrepene var. Dette er et veldig trist kapittel i norsk historie, sier Willoch.

Fylkesmannen har skrevet brev

til Riksarkivet og bedt om en kartlegging av arkivmateriale som kan dokumentere overgrepene som skjedde i spesialskoler, barnehjem og i private hjem landet rundt. Arkivmaterialet er svært viktig for krigsbarn som søker erstatning og oppreisning fra samfunnet.

Willochs engasjement har gitt ham betegnelsen «krigsbarnas far» blant dem det gjelder. Men Willoch føler at han kanskje ikke har gjort nok ennå. Han ønsker et oppgjør med etterkrigstidens holdninger og handlinger.

INGEN UNNSKYLDNING

Willoch synes heller ikke at stem-

ningen etter krigen, da tyskerfrykten lenge satt i som en vond klo, er noen unnskyldning.

– Holdningene som førte til overgrep mot uskyldige barn, kan aldri unnskyldes. Det var heller ikke noe folkekrav at man skulle opptre slik. Det er skremmende at framstående politikere og fagfolk lot seg styre av overtro, sier Willoch, og husker tilbake til sine egne barndomsopplevelser.

– Jeg så at voksne menn grep fatt i de såkalte «tyskertøsene» og klippet av dem håret. Allerede den gang syntes jeg at det var noen dårlige greier til mannfolk, sier Kåre Willoch.

Kåre Willoch er av mange kalt «krigsbarnas far».

(Foto: Vidar Ruud)